

Ramón Menéndez-Pidal (1869-1968)

Postać Menéndez-Pidala wpisała się złotymi zgłoskami w historię nauki hiszpańskiej. Jego prace językoznawcze i historyczne położyły podwaliny pod hiszpańską mediewistykę i filologię. Podczas swojego długiego życia stał się jednym z najbardziej wpływowych akademików na Półwyspie Iberyjskim¹.

Ramón Menéndez-Pidal urodził się 13 marca 1869 r. w A Coruña², choć jego rodzice pochodzili z Asturii. Został ochrzczony 18 marca w kościele Santa Maria del Campo imionami Ramón Francisco Antonio Leandro. Był on synem sędziego Juana Fernándeza Menédez Pajarez i Ramony Pidal Villaviciosa, ponadto miał jeszcze dwóch braci: Juana oraz Luisa.

Gdy mały Ramón miał trzynaście miesięcy, jego ojca zmuszono do wyjazdu do Oviedo, ponieważ nie zgodził się na zaprzysiężenie na konstytucję z 1869 r³. Po rehabilitacji ojca w 1876 r. rodzina przeniósła się do Sewilli, gdzie objął on posadę sędziego. W wieku dziesięciu lat przyszedł uczony rozpoczął edukację w szkole średniej w Albacete, dokąd oddelegowano jego ojca. W tej placówce ukończył pierwszą klasę, a dalszą naukę kontynuował w Burgos (druga klasa) i Oviedo (trzecia i czwarta klasa). Kolejny etap edukacji rozpoczął w 1883 r. w madryckim *Instituto Cardenal Cisneros*. Ten okres nauki Menéndez-Pidal nazwał „swoją kastylianizacją”, a Carmen

¹ Najważniejsza literatura o Ramonie Menéndez-Pidalu: S. G. Armistead, *The Mucedades de Rodrigo and Neo-Individualist Theory*, *Hispanic Review* 46, 1978, z. 3, s. 313-327; tenże, *Menéndez-Pidal, The Epic and the Generation of '98*, *La Corónica*, 29, 2001, z. 2, s. 33-57; K. Campbell, *Ramón Menéndez-Pidal*, w: *Handbook of Medieval Studies. Terms-Methods-Trends*, red. A. Classen, t. 3, Berlin–New York 2010, s. 2523-2527; L. G. Canedo, *El Padre Las Casas. Su doble personalidad*, *The Americas* 21, 1964, z. 2, s. 209-211; C. Conde, *Menéndez Pidal*, Madrid 1969; F. Diez de Medina, *Una Polemica Que Dura Cuatro Siglos: El Padre Las Casas y el Ultimo Libro de Don Ramón Menéndez Pidal*, *Journal of Inter-American Studies* 6, 1964, z. 3, s. 425-431; E. M. Gerli, *Inventing the Spanish Middle Ages: Ramón Menéndez Pidal. Spanish Cultural History, and Ideology in Philology*, *La Corónica: A Journal of Medieval Spanish Language and Literature*, 30, 2001, z. 1, s. 111-126; L. Hanke, *More Heat and Some Light on the Spanish Struggle for Justice in the Conquest of America*, *The Hispanic American Historical Review* 44, 1964, z. 3, s. 293-340; S. Hess, *Ramón Menéndez Pidal*, Boston 1982; A. Iglesias, *Filología e historiografía en la obra de Ramón Menéndez Pidal*, *thesaurus* 19, 1964, z. 3, s. 397-416; M. E. Lacarra, *La utilización del Cid de Menéndez Pidal en la ideología militar franquista*, *Ideologies and Literatures* 3, 1980, s. 95-127; A. Gómez Moreno, *Ramón Menéndez Pidal (1869-1968)*, w: *Rewriting the Middle Ages in the Twentieth Century*, red. J. Aurell, F. Crosas, Turnhout 2005, s. 69-85.

² Oficjalna nazwa w języku galicyjskim, dawniej funkcjonowała w wersji hiszpańskojęzycznej jako La Coruña.

³ Konstytucja uchwalona po przewrocie w 1868 r. obowiązywała w latach 1869-1876. Pełen tekst dostępny na: http://www.congreso.es/constitucion/ficheros/historicas/cons_1869.pdf (dostęp: 7.10.2012).

Conde w jego biografii z 1969 r. pisała, że koledzy z klasy wyśmiewali asturyjskie nalciałości w jego mowie.

Następnie Menéndez-Pidal rozpoczął studia na uniwersytecie w Madrycie, gdzie został uczniem znanego uczonego Marcelina Menéndez Pelayo (1856-1912). Swój doktorat na temat *Pieśni o Cydzie* obronił w 1893 r. Jego wielotomowa edycja *Cantar de Mio Cid* otrzymała nagrodę Hiszpańskiej Królewskiej Akademii (*Real Academia Española*) w tym samym roku. Jej druk doszedł do skutku dopiero w latach 1908-1911. Aż do niedawna stanowiła podstawę kolejnych wydań *Pieśni o Cydzie*.

Po obronie dysertacji Menéndez-Pidal nauczał początkowo w Szkole Studiów Wyższych (*Escuela de Estudios Superiores*) w Ateneo de Madrid. W 1899 r. objął zakład Filologii Romańskiej na Uniwersytecie Madryckim, którym kierował do przejścia na emeryturę w 1939 r.

W 1900 r. poślubił Marię Goyri (1874-1954)⁴, swoją studentkę, a potem asystentkę. Była ona pierwszą Hiszpanką, która ukończyła Wydział Filozofii i Literatury w 1896 r., a następnie obroniła doktorat na Uniwersytecie Madryckim w 1909 r. Maria z powodzeniem kontynuowała karierę naukową, jak również zaangażowała się w działalność społeczną. Współpracowała z Ochronką dla Niepełnoletnich Przestępców (*Protectorado del Niño Delincuente*), organizacją ratującą nieletnich, którzy zeszli na drogę przestępstwa, oraz udzielała się w walce o prawa kobiet⁵.

Państwo Menéndez-Pidal doczekali się trójki dzieci: Ramóna (zmarł w dzieciństwie), Jimeny i Gonzala. Podczas podróży poślubnej śladami Rodrigo Cyda odkryli trwałość hiszpańskich ballad oraz tradycji oralnych, co skłoniło ich do zbierania opowieści i romansów ze Starej Kastylii.

W 1901 r. Ramón Menéndez-Pidal został przyjęty do Królewskiej Akademii Hiszpańskiej. Przemówienie wprowadzające wygłosił jego mistrz, Menéndez Pelayo. Objął funkcję dyrektora tej nobliwej instytucji w 1925 r. Urząd sprawował do emerytury w 1939 r. Ponownie jednak wybrano go na dyrektora w 1947 r. i pozostał na tym stanowisku aż do śmierci. Był także od 1912 r. członkiem Królewskiej Akademii Historycznej (*Real Academia de la Historia*).

W 1905 r. król Alfons XIII wyznaczył go na mediatora w sporze granicznym pomiędzy Peru a Ekwadorem⁶. Gdy obie strony zaakceptowały wynegocjowane porozumienie, skorzystał z okazji, by odbyć podróż po krajach latynoamerykańskich. Cel był prosty – wyszukać ocalałe tradycyjne hiszpańskie ballady ludowe.

Dnia 16 czerwca 1910 r. uczony został wybrany przewodniczącym Komitetu Zarządzającego Domu Akademickiego (*Comité Directivo de la Residencia de Estudiantes*), a 2 marca 1915 r. dyrektorem Centrum Studiów Historycznych (*Centro de Estudios Históricos*). Do tych stanowisk dołożył jeszcze wiceprzewodniczącego Rady Wyższych Studiów i Badań Naukowych (*La Junta para Ampliación de Estudios*

⁴ J. C. González, Doña María de Menéndez Pidal (1873-1954), *Archivum* 5/5, 1955 (Enero-Abril), s. 205-209.

⁵ A. Jiménez-Landi, *La Institución Libre de Enseñanza y su ambiente: Periodo de expansión influyente*, t. 4, Barcelona 1996, s. 104-111.

⁶ G. Chicote, Ramón Menéndez Pidal en Buenos Aires: carta a Robert Lehmann-Nitsche (12-05-1905), *Olivar*, 2009, nr 13, s. 155-162.

e *Investigaciones Científicas*). Tam doprowadził do powstania prestiżowego dziś periodyku „Revista de filología española” w 1914 r.⁷ Wszystkie powyższe instytucje wchodziły w skład Wolnego Instytutu Nauczania (*Institución Libre de Enseñanza*). Otrzymał także liczne doktoraty *honoris causa*, przyznane m.in. przez uniwersytety w Palermo, Bonn, Tuluzie, Hamburgu, Oksfordzie, Paryżu i Brukseli.

Po wspomnianym wybraniu na przewodniczącego Królewskiej Akademii Hiszpańskiej w 1925 r. uczony stał się osobą mającą duże znaczenie polityczne. Wybuch wojny domowej zastał rodzinę Menéndez-Pidal w ich wiejskim domu w San Rafael (ok. 30 km od Segowii). Był to obszar pod kontrolą buntowników i z tej racji bombardowany przez lotnictwo republikańskie. Uciekłszy do Segowii, rodzina była stale inwigilowana, m.in. poprzez kontrolę korespondencji. W Archiwum Głównym Hiszpańskiej Wojny Domowej (*Archivo General de la Guerra Civil Española*) w Burgos zachował się profil państwa Menéndez-Pidal. Ramón to, wedle zachowanych notatek, „osoba niezwykle kulturalna, z natury dobra, ale o słabym charakterze i będąca pod przemożnym wpływem żony”. Z tego też powodu miał rzekomo szerzyć propagandę na Kubie na polecenie rządu w Walencji. María zaś uznana została za „osobę niezwykle utalentowaną, kulturalną, energiczną, która zdeprawowała męża i dzieci, silnie oddziaływującą na ludzi i jedną spośród najbardziej niebezpiecznych w Hiszpanii”⁸.

Ramón Menéndez-Pidal zdecydował się na kilkuletnią emigrację. Przebywał na Kubie, w Paryżu, Bordeaux i w Stanach Zjednoczonych. We wrześniu 1937 r. zaczął prowadzić dwa kursy na Uniwersytecie Columbia na temat historii języka hiszpańskiego oraz rozwoju literatury hiszpańskiej. Będąc w Bordeaux, rozpoczął pisanie wielkiej *Historii języka hiszpańskiego*, opublikowanej pośmiertnie przez jego wnuka, uznanego filologa Diego Catalán Menéndez-Pidala⁹.

W 1939 r. jego odejście ze stanowiska dyrektora Królewskiej Akademii Hiszpańskiej było protestem przeciwko poczynaniom rządu Franco wobec niektórych członków tej instytucji. Pomimo oficjalnej emerytury, pozostał aktywny w okresie powojennym aż do śmierci w Madrycie 14 listopada 1968 r.

Menéndez-Pidal zyskał ogromny rozgłos w Hiszpanii w pierwszych dekadach XX w. między innymi dlatego, że odrzucił wcześniej panujący pogląd o ubóstwie hiszpańskiej literatury średniowiecznej i rozpropagował badania filologiczne nad nią. Choć jego interpretacje w ciągu ostatnich dekad zostały częściowo podważone, to i tak ukształtowanie obrazu Hiszpanii w średniowieczu jest jego dziełem. W środowisku naukowym uczony jest najbardziej ceniony za badania nad wczesną tradycją historiograficzną na Półwyspie Iberyjskim, historią języka hiszpańskiego oraz innych języków występujących na półwyspie i dziejami romansu. Krytyczne wydania średniowiecznych tekstów, które przygotował, dały impuls do podjęcia badań nad nimi.

⁷ Por. <http://revistadefilologiaespañola.revistas.csic.es/index.php/rfe/index> (dostęp: 10.10.2012).

⁸ J. Sánchez Ron, *El exilio interior de Miguel Catalán*, w: *El exilio cultural de la Guerra Civil, 1936-1939*, red. J. M. Balcels, J. A. Pérez Bowie, Salamanca 2001, s. 4; też: <http://www.ies-mcatalan.com/el-centro/archivos/EI%20exilio%20interior%20de%20Miguel%20Catal%C3%A1n.pdf> (dostęp: 9.10.2012).

⁹ R. Menéndez-Pidal, *Historia de la lengua Española*, wyd. D. Catalán Menéndez-Pidal, t. 1-2, Madrid 2005.

Studia filologiczne Menéndeza-Pidala stały się z kolei punktem wyjścia do zaawansowanych badań nad językiem hiszpańskim.

Wśród wielu uznanych i cennych prac Menéndez-Pidala warto wspomnieć o *La leyenda de los Infantes de Lara* (Madrid 1896). Monografia na temat tej legendy i jej transmisji od średniowiecza aż po koniec XIX w. doczekała się nagrody Królewskiej Akademii Historycznej w 1897 r. Z kolei jego poglądy nazwane „neotradycjonalizmem” (*neotradicionalismo*) wskazywały na ludowy, oralny i fragmentaryczny charakter romańskich eposów, m.in. *Pieśni o Rolandzie*¹⁰.

Postać barda/minstrela jest centralną w jego koncepcji kolektywnej ludowej tradycji epickiej, którą wyłożył w *Poesia juglaresca y juglares* (Madrid 1924). Dyskusję na temat filiacji i dyfuzji eposów opisywał także w *L'Epopée castilienne à travers la littérature espagnole*¹¹ oraz w pracy na temat kontekstów historycznych *Pieśni o Cydzie – La España del Cid* (Madrid 1929).

Zasłynął także swoimi badaniami nad dialektologią, etymologią oraz studiami na temat Bartolomégo de las Casas¹². Jednak najtrwalszy efekt przyniosły jego studia nad pochodzeniem i rozwojem języka hiszpańskiego. Oprócz wymienionych prac opublikował m.in. *Manual de gramática histórica española elemental* (Madrid 1905) i monumentalne *Orígenes del Español: Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo II* (Madrid 1926). W *Orígenes*, wielokrotnie wznawianym i poprawianym przez autora, zrekonstruował rozwój języka hiszpańskiego w okresie dwóch wieków przed pojawieniem się źródeł pisanych. Do dzisiaj jest to najważniejsza praca poświęcona historii języka hiszpańskiego.

Jako intelektualista Menéndez-Pidal należał do hiszpańskiego „Pokolenia 1898”. Nazwano tak grupę pisarzy, naukowców i artystów aktywnych w roku wielkiej klęski Hiszpanii w wojnie ze Stanami Zjednoczonymi. To wydarzenie, będące wstrząsem dla hiszpańskiej opinii publicznej, doprowadziło do intelektualnego fermentu. Do „Pokolenia 1898” zalicza się między innymi Azorina, Miguela de Unamuno i Pío Baroję. Jedną z cech charakterystycznych tej grupy, widoczną również w pracach Menéndeza-Pidala, jest próba odnowy ducha narodowego Hiszpanii, między innymi poprzez otoczenie szczególnym kultem Kastylii wraz z jej tradycjami i spuścizną.

Choć jego prokastylijskie nastawienie w szukaniu hiszpańskiego ducha budziło kontrowersje i niektóre z jego teorii uległy przedawnieniu, to Ramón Menéndez-Pidal wciąż pozostaje jednym z najważniejszych uczonych hiszpańskich. Liczne jego prace są wznawiane i stanowią nadal podstawę dalszych badań naukowych, szczególnie w zakresie historii języka hiszpańskiego oraz *Pieśni o Cydzie*.

Filip Andrzej Jakubowski

¹⁰ Na ten temat zawarł informacje w: tenże, *La Chanson de Roland y el neotradicionalismo (orígenes de la épica románica)*, Madrid 1959.

¹¹ R. Menéndez-Pidal, H. Mérimée, E. Mérimée, *L'Epopée castilienne à travers la littérature espagnole*, Paris 1910.

¹² Głośna monografia R. Menéndez-Pidala, *El Padre Las Casas: Su doble personalidad*, Madrid 1963.